

ГАВРО ПЕРАЗИЋ: НЕСТАНАК ЦРНОГОРСKE ДРЖАВЕ У ПР-
ВОМ СВЕТСКОМ РАТУ — Осврт са становишта међународног
права и црногорско-америчких дипломатских односа 1917—1921.

Захвалан сам Историјском институту СР Црне Горе Ти-
тоград, Филозофском факултету и Центру за марксистичко об-
разовање Никшић на позиву да учествујем на Округлом столу
угледних историчара и правника у мојој родној општини. Посе-
бно задовољство ми чини да учествујем у научном разматрању
књиге мог колеге у науци међународног права, проф. др Гавра
Перaziћа „Нестанак црногорске државе у првом светском рату”
(Војноисторијски институт, Београд 1988).

Спремајући се за овај разговор о књизи др Гавра Перaziћа,
која почиње капитулацијом оружаних снага Црне Горе 1916.
године, у току истраживања наишао сам на вијест »Neue Freie
Presse« od 8. IV 1916. Nr. 18545. „да је принц Мирко 7. априла у
вече приспео у Беч у пратњи свог телесног лекара др Перaziћа”.

Књига проф. др Гавра Перaziћа „Нестанак црногорске др-
жаве у првом светском рату” представља један од ријетких
примјера у југословенској правноисторијској литератури науч-
ног разматрања примјене међународног ратног права на одре-
ђене историјске догађаје у односу на једну државу — Краљевину
Црну Гору (Case Study).

Проф. Перaziћ разматра „нестанак” црногорске државе у
вези са остварењем вјековних тежњи југословенских народа,
посебно Црне Горе и Србије, уједињења и стварања прве југос-
ловенске државе. Историјска прогресивност уједињења и зна-
чаја југословенске државе за све народе Југославије данас је
видљива са дистанце од седамдесет година. Разматрање ових
питања на Округлом столу у Никшићу представља вриједно
обилежавање 70-годишњице стварања југословенске државе.

Колико се са 70 година историјске дистанце може говорити
о прогресивности уједињења југословенских народа и стварања

југословенске државе поставља се питање колико је уједињење црногорске државе — Краљевине Црне Горе, засновано на међународном праву.

Прије свега, поставља се питање да ли се данас, са становишта међународног права, може говорити о „нестанку” црногорске државе у првом свјетском рату. Проф. др Смиља Аврамов је с правом примијетила да се може говорити о „интеграцији” црногорске државе у државу Срба, Хрвата и Словенаца. Појам „нестанка” упућује на нестанак у смислу краја државности једног народа. Данас постоји, као резултат ослободилачке борбе црногорског народа. Социјалистичка Република Црна Гора.

Перазиић права црногорске државе као субјекта међународног права поистовјећује са правима, односно гријесима црногорске династије и владе, због акта капитулације без сагласности савезничке Краљевине Србије.

Наслов књиге је „НЕСТАНАК ЦРНОГОРСКЕ ДРЖАВЕ”, а не црногорске династије. На мјесто разматрања положаја државе на основу међународног права, Перазиић ставља на оптуженичку клупу црногорску државу на основу међународног права за гријехе које је починила владајућа црногорска династија на челу са Николом I Петровићем и црногорска влада, настоји да легализује начин нестанка црногорске државе на основу међународног права. То је основна грешка научног приступа, јер се међународно право не може користити као инструмент правдања војнополитичких потеза, већ као мјерило законитости.

Са становишта међународног права уједињење двије суверене државе Краљевине Србије и Краљевине Црне Горе не може се остваривати „нестанком” једне — Краљевине Црне Горе, као субјекта међународног права. У међународном праву нема основа да се у новој држави Срба, Хрвата и Словенаца, не појављује црногорска држава, односно ЦРНОГОРЦИ, као оснивачи нове југословенске државе. У суверени назив нове југословенске државе нијесу унијети Црногорци и поред уношења ХРВАТА и СЛОВЕНАЦА, који нијесу располагали сопственим државним суверенитетом.

Подгоричка велика скупштина је 13. новембра 1918. донијела одлуку да се краљ Никола I Петровић и његова династија за свагда детронизирају са црногорског пријестола, да се Црна гора безусловно уједини са Краљевином Србијом у једну државу под династијом Карађорђевића и то тако уједињена ступи „у заједничку отаџбину нашег троименог народа Срба, Хрвата и Словенаца”.

Проф. Гавро Перазиић са правом разматра феномен „нестанка” црногорске државе у првом свјетском рату са становишта међународног (ратног) права у вријеме 1918. године. Међународноправну легализацију одлука Подгоричке скупштине професор

Перазић тражи на примјени принципа права народа на самоопредјелјење. Али, у то вријеме, завршетком првог свјетског рата, принцип права на самоопредјелјење није још био принцип позитивног међународног права.¹ Принцип права на самоопредјелјење је, на основу прокламације вође прве социјалистичке револуције Владимира Илића Лењина у име младе државе Савеза Совјетских Социјалистичких Република, на једној, и предсједника Сједињених Америчких Држава, Woodrow Wilsona, постао политички принцип нових међународних односа.

У вези са одлукама Подгоричке скупштине краљ Никола I Петровић се обратио предсједнику Сједињених Америчких Држава, Вилсону, са молбом да интервенише „по питању судбине Црне Горе, да се не дозволи да се она као савезничка држава, вјерна идеалима савезника у вријеме рата, *инкорпорише у једну другу државу као обичан срез*, супротно вишевијековним традицијама њеног слободног и самосталног државног живота”²

У вријеме „нестанка” црногорске државе, односно њене инкорпорације у нову државу Срба, Хрвата и Словенаца, владајући принцип међународног права је био ПРИНЦИП НАЦИОНАЛНОСТИ. Теза професора Перазића о „нестанку” црногорске државе њеним уједињењем са Краљевином Србијом значи да црногорска нација и црногорска државност на националном принципу не постоји, да се Црна Гора безусловно уједињује „у заједничку отаџбину троименог народа Срба, Хрвата и Словенаца”, гдје се и име црногорског народа губи. Само на тај начин би уједињење Краљевине Црне Горе и Краљевине Србије било засновано на међународном праву.

Према Перазићу, противници народних промјена у Црној Гори су се „често позивали на Вилсонових 14 тачака које је изнео Конгресу САД 8. јануара 1918. године, где се изричито каже „евакуација и рестаурација Румуније, Србије и Црне Горе” Перазић у вези са овим даје своје тумачење и критику Вилсонових ставова о праву на самоопредјелјење у односу на Црну Гору:

„Врло често позивање противника уједињења на Вилсона *очигледно је већ у то доба било превазиђено*. Уосталом не може се правно оправдати негирање, да су на пример, и Црна Гора и Србија биле „рестауриране” ако се под тим појмом подразумева ослобађање земље и враћање државног апарата на своје место да настави рад. Значи као државе оне су очувале континуитет до 1. децембра, и нису престале бити државе за време окупације, да би се онда рестаурирале.

Иначе како би се могле ујединити да нису постојале, односно да нису биле „рестауриране”. Јер је Вилсон под рестаураци-

¹ Милан Булајић, *Право на самоопредељење у Друштву народа и Уједињеним нацијама (1917—1962)*, докторска дисертација 1953.

² Јагош Јовановић, *Стварање црногорске државе и развој црногорске националности*, Народна књига, Цетиње 1948, стр. 437.

јом мислио да им треба вратити суверенитет који је био спречен у току рата, што је у ствари и постигнуто самим чином ослобођења од окупатора... На концу ни у духу Вилсонових 14 тачака, ако се тумаче у свом контексту, није било оправдано да се једној држави и народу диригује судбина већ обратно, да се обезбеди право народа на самоопредељење”³.

Није прихватљиво тумачење Перазића да је рестаурација државног суверенитета Краљевине Црне Горе остварена „самим чином ослобођења од окупатора”. Предсједник Вилсон сасвим одређено говори о „евакуацији и рестаурацији” Србије и Црне Горе, на начин како је то остварено са Румунијом. Перазић је у праву када тумачи Вилсонових 14 тачака да „није било оправдано да се једној држави и народу диригује судбина, већ обратно, да се обезбеди право на самоопредељење”.

Али ово није у складу са Перазићу познатом чињеницом да је предсједник Вилсон на Врховном ратном савјету у Ке Д’Орсеју 12. јануара 1919. изјавио „да нема разлога да српске трупе буду тамо, те да је Подгоричка скупштина неуставна”, да Црна Гора треба да буде представљена на Конференцији, али је проблем како”⁴.

О „уставности” Подгоричке скупштине, што је врло значајно са становишта међународног права, сам Перазић даје право Вилсону:

„Несумњиво је да нити је избор представника за подгоричку скупштину 1918. године био по том Закону о избору народних посланика (1905, 1907, допуњен 1910. — пр.), нити је Одлука Скупштине имала све уставне правне претпоставке како су у Уставу из 1905. биле утврђене”⁵.

Одлука Подгоричке скупштине „да се Црна Гора безусловно уједини са Србијом у једну државу под династијом Карађорђевића и да тако уједињена ступи у заједничку државу нашег троименог народа Срба, Хрвата и Словенаца” донијета је 13. новембра 1918. Краљ Александар Карађорђевић је прокламовао државу Срба Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918, не помиљући Краљевину Црну Гору нити одлуку Подгоричке скупштине. Црногорска делегација је званично предала одлуку Црногорске скупштине краљу Александру Карађорђевићу 17. децембра 1918. Перазић оставља без одговора питање са којом државом се ујединила Краљевина Црна Гора, с обзиром да је Краљевина Србија укључена у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца; на основу које одлуке је дошло до уједињења Краљевине Црне Горе у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.

³ Гавро Перазић, *Нестанак црногорске државе у првом светском рату*, стр. 185—186.

⁴ Исто, стр. 288.

⁵ Исто, стр. 154, 156, 157.

Перазиић развија тезу да „одлука о уједињењу са Србијом имплицира проблеме међународног права подједнако за Србију као и Црну Гору. И једна и друга тим актом ишчезавају као индивидуални субјекти међународног права. Битно је да се тим актом не вређа право трећих држава, и опште међународно право. То даје тим променама правну валидност у међународном праву”.⁶

Не може се говорити о „подједнаким” импликацијама проблема међународног права „нестанка” црногорске и србијанске државе и да није повријеђено опште међународно право:

прво, нова држава је добила назив Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, укључујући тако Србе, без помињања Црногораца;

друго, владајућа династија као представник државног суверенитета у новој југословенској држави — Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца је србијанска /Карађорђевића/, док је црногорска /Петровића/ детронизирана /„нестала”/;

треће, међународни уговори Краљевине Србије добијају пуни међународноправни континуитет, од којих су неки и данас на снази у односу на Социјалистичку Федеративну Републику Југославију /Трговински уговор и Конзуларна конвенција закључени између Краљевине Србије и Сједињених Америчких Држава 14. октобра 1881/. Са становишта општег међународног права поставља се питање међународних обавеза Краљевине Црне Горе:⁷ међународноправни континуитет је признат, на примјер, Конвенцији о издавању криваца између Краљевине Србије и Уједињених Држава Америчких, закљученој 25. октобра 1901, а не каснијем Уговору о екстрадицији криваца између Црне Горе и Сједињених Америчких Држава, закљученом на Цетињу 1. марта 1912. године;

четврто, „посланства, конзулати и друге мисије Краљевине Србије постају посланства, конзулати и друге мисије Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца”, док се дипломатска и конзуларна представништва Краљевине Црне Горе укидају.

Према томе, неосновано је говорити о међународноправном субјективитету Краљевине Црне Горе приликом уједињења у нову југословенску државу — Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, када чак ни представник Подгоричке скупштине није учествовао у њеном прокламовању 1. децембра 1918. нити је њен представник учествовао на Париској мировној конференцији ни као члан југословенске или србијанске делегације.

⁶ Исто, стр. 186.

⁷ Преглед међународних уговора и других аката значајних за међународне односе Црне Горе 1700 — 1918. године, VI свеска Прегледа развоја међународноправних односа југословенских земаља, Институт за међународну политику и привреду /Историјски институт СР Црне Горе, Београд-Титоград 1987.

Перазии са правом поставља да међународноправну позицију Краљевине Црне Горе „приликом окончања ратних операција у првом светском рату као и положај којег је имала као савезница у свим акцијама зараћених држава на концу рата и на Конференцији мира у Паризу 1919. године” треба цијенити на основу чињенице да ли је до краја рата „остала у ратном стању и да ли је задржала статус зараћене стране”.⁸

Ни Перазии не доводи у питање да је Краљевина Црна Гора задржала до краја рата статус зараћене стране. Црногорска влада у избјеглиштву је августа 1916. године добила одобрење од савезничке владе Републике Француске да се пресели из Бордоа у Неји код Париза. „Двор и влада су уз помоћ домаћина били организовани за нормално функционисање: цивилна и војна кућа, одред перјаника, секретар за француску кореспонденцију, специјална полиција. На зради владе и краљеве резиденције били су национални симболи и заставе. Уз владу и двор налазили су се дипломатски представници: Русије, Француске, Италије, Енглеске, Србије и Грчке.”⁹

Наведени спољни знаци сједишта нејске владе Краљевине Црне Горе су од битног значаја за међународноправно разматрање. Црногорска влада у избјеглиштву је одржавала дипломатске мисије са великим савезничким силама и послије прокламовања уједињења 1. децембра 1918. године /са Француском до 20. децембра 1920, са Сједињеним Америчким Државама до 21. јануара 1921.

Перазии није изнио историјске чињенице зашто је краљевска црногорска влада остала у „избјеглиштву” и послије завршетка рата, да је поновљено тражила да се још прије окончања ратних операција врати у Албанију и да буде ближе територији црногорске државе, да је француска влада практично забранила повратак краљу и црногорској влади у циљу стварне рестаурације власти у Краљевини Црној Гори.

За објективно историјско оцјењивање акта о капитулацији /Одредбе о полагању оружја/ црногорске војске, да ли се радило о издаји савезника, нарушавању међународних савезничких обавеза, срамотној безусловној капитулацији потребно је на једно мјесто сакупити све чињенице које Перазии наводи:

„Чињеница је да је Црна Гора у року од двије године морала ући у три рата, те је њен ионако скроман војни и економски потенцијал заиста био на измаку”¹⁰

Краљевина Црна Гора је објавила рат Аустро-Угарској 6. августа 1914. и у том рату издржала 18 мјесеци до потписивања одредаба о предаји оружја 12/25. јануара 1916¹¹

⁸ Гавро Перазии, исто, стр. 107.

⁹ Г. Перазии, Исто, стр. 130, према Д. Вујовићу, *Уједињење Србије и Црне Горе*, Титоград 1962, стр. 159.

¹⁰ Исто, стр. 56.

¹¹ Исто, стр. 110 и 63.

„Црна Гора је за овај рат располагала са 53.320 бораца, 155 артиљеријских оруђа и 107 митраљеза. Однос снага је био 1 : 3 у пешадији и 1 : 7—8 у артиљерији. На самом Ловћенском фронту однос снага је био 1 : 6 у пешадији и 1 : 12 у артиљерији. Један стратегијски значајан продор извршен је на Ловћенском фронту за рекордно вријеме послје артиљеријске припреме 8. јануара, а већ 9. истог месеца пале су кључне тачке отпора на овом сектору: Солар, Кук, Бабјак, а 10. јануара највиши врх ловћенског масива Штировник. По заузећу Крнца 11. јануара цео масив Ловћена пао је у аустроугарске руке и тиме задобијене стратегијске позиције за несметан продор ка унутрашњости старе Црне Горе”.¹²

Предсједник црногорске владе Мијушковић је 2/15. јануара 1916. тражио мишљење од дипломатског кора „о питању обуставе непријатељства кога црногорска влада жели да предложи свом непријатељу”¹³ Колико је познато, ни један од представника савезничких сила се није одређено супротставио овој намјери црногорске владе као акту нужности.

У погледу савезничких обавеза црногорске владе важна је констатација Перазића: „Што се, пак, тиче предаје ‚Србијанаца’ и емиграната из Аустро-Угарске а што је аустроугарска команда упорно захтевала, сваки одговор црногорске владе био је негативан”.¹⁴

Аустријанци су од почетка рата „против свих правила међународног права” /члан 25. Хашког правилника од 1907/, „бацали бомбе из аероплана на црногорске небрањене прадове” у условима када Црна Гора није посједовала ратне авионе ни противавионску артиљерију.¹⁵

У погледу међународноправних савезничких обавеза Краљевине Црне Горе у међународном праву су признати изузетни поступци у условима промијењених околности /*Rebus sic stantibus*/. Само напријед наведене чињенице указују да се мала црногорска држава у ратном сукобу на сопственој територији нашла у безнадежним по битисање народа тешким околностима.

Краљевина Црна Гора је потписала Одредбе о полагању оружја. Иако је у питању безусловна капитулација у односу на надмоћног јачег непријатеља, историјски је необјективно осуђивати слабију страну и давати признања побједнику, да је то „било сасвим исправно с аустроугарске стране која је ову владу оце-

¹² Исто, стр. 66—67, према Н. Ракочевићу, *Црна Гора у првом свјетском рату 1914—1918*, Титоград 1969, стр. 159—161.

¹³ Исто, стр. 34.

¹⁴ Исто, стр. 36.

¹⁵ Исто, стр. 46. и 51.

нила неподобном за такав озбиљан правни посао".¹⁶ Намјесто да се црногорској влади да признање што је прихватила предају оружја у неравноправним условима, али није закључила сепаратни мировни уговор, она је управо због тога осуђена. С обзиром да црногорска влада није закључила сепаратни мировни уговор с Аустро-Угарском, што је са становишта међународног права од битног значаја, Перазиић квалификује „Споразум којег је Црна Гора склопила 1916. године с Аустро-Угарском као непријатељском силом" да „спада у врсту тзв. сепаратних уговора",¹⁷ не водећи рачуна да је акт „поллагања оружја", односно капитулације, акт нужности а не међународни уговор као израз воље преговарачких страна.

Међу историчарима постоје опречне разлике у оцјенама окончања међународне суверености црногорске државе, посебно у вези с оцјеном акта о предаји оружја, војном капитулацијом. Стављајући по страни да се за поступак династије, владе и врховне оружане команде не може кажњавати нација и њена држава, за превазилажење тих разлика корисно је размотрити оцјене других држава, посебно неутралне швајцарске штампе:

Сви швајцарски листови, њемачког и француског језика, истицали су јануара 1916. године „да је Црна Гора капитулирала часно, т.ј. последије дуге и херојске борбе". Сви швајцарски листови су, без изнимке, приговарали Савезницима „што су свог слабог савезника оставили без помоћи, и улиру прстом у Италију као главног кривца црногорске катастрофе". »Neue Züricher Zeitung« од 18. јануара је писао:

„Црна Гора је капитулирала јер није могла очекивати помоћи од савезника. Није било другог излаза. План да се повуку у неприступачна албанска брда и да тамо лутају, значио би и за отврдле црногорске ратнике осуду на смрт од глади. Тужна судбина црногорске војске као да је Никити била пред очима".

»Basler Nachrichten« од 19. јануара је писао:

„Црна Гора је капитулирала. То ни најгори непријатељ не може замјерити малом народу, јер су га Савезници спремно оставили на цједилу. Ми свеједно велимо: срамно

...

»Der Bund« од 18. јануара је писао:

„Црна Гора излази часно из рата. Малена војска борила се херојски, али није хтјела да наставља отпор без смисла. Краљ Никола, као паметан политичар и бистар војник видио је колико може да се опире и да није могуће да спаси ситуацију другачије, па је према томе и радио. . ."

»Journal de Genève« истог дана пише да су Савезници оставили Црну Гору и Србију самим себи, да је било немогуће да Црна Го-

¹⁶ Исто, стр. 52.

¹⁷ Исто, стр. 98.

ра сама издржи, „тим више што су савезници имали три мјесеца времена да помогну малој црногорској краљевини. Највећу кривицу баца на Италију „која није ништа, апсолутно ништа учинила осим што је *in extremis* послала хране”.

„*Egoismo sacro* могао је овдје да дође до пуног изражаја. Међутим, није се макнула и црногорски пораз је италијански пораз. Акција или боље неактивност Италије у балканском предузећу представља загонетку.”

Осврћући се на изговор да није било могуће помоћи Црној Гори због лоших путева, лист се пита зашто их италијанске трупе, које су се искрцале у јужној Албанији, нијесу поправиле, истичући да лоши путеви нијесу спријечили Србе да 1912. сиђу на албанску обалу, да аустроугарску армаду нијесу спријечили да продире у неприступачне црногорске хридине. Војни сарадник *»Journal de Genève«*, Failler, износи мишљење:

Ако Црна Гора није устрајала као Србија значи, без сумње, да је исцрпила све своје снаге, да су и посљедње њене чете растјеране и да немају могућности да се снабдијевају. Црна Гора се покорава, али се покорава славно. Тијело је сачувано, али чело има право да остане подигнуто пред побједницима, а саката застава која се вије не носи на себи никакве љаге ни најмање, која би каљала његове боје. Сретни народи, који над славно побјеђеном војском виде, како лепрша такав барјак.”

»Tribune de Genève« 19. јануара 1916. примјеђује у вези са сумњичењем Црне Горе од стране италијанске штампе:

„Чини нам се премало племенито оборити се на овај мали несретни народ, који није имао више ни војника ни хране и који је издржао, како његови сусједи на Алпенинском полуострву заиста не би били кадри”.

Простор не дозвољава да се изнесу и многа друга јавна мишљења о капитулацији црногорске војске 1916. године. *»Frankfurter Zeitung«* је 19. јануара 1916, на примјер, донио вијест *Wolff*-ове агенције из Амстердама, *»Echo Belge«*, која одражава мишљење белгијске владе:

„Жао нам је да не можемо затајити нашу тугу и наше огорчење. Да је јуначка Црна Гора на то била присиљена крива је Италија. Што год говорио и радио господин Барзилај, макар какве олакшавајуће околности наводио јавно мишљење у државама Антанте, а у првом реду у самој Италији, чиниће одговорном владу краља Виктора Емануела”.

„Ми морамо имати пред очима само крајњи резултат, вели господин Барзилај. Добро, али би се тај коначни резултат могао поспјешити да се запријечило Аустријанцима да узму Ловћен, да их се могло задржати на обалама Лима. Један корпус војске био би довољан за то, а његово издржавање, разумије се, стајало би скупље него на Алпима”.

Ратни дописник »Neue Freie Presse«, 12. јануара 1916. описивао је биједу у Црној Гори:

„Војници не добијају плате, храну им доносе жене у планину. Њихова способност да гладују просто је баснословна: проведу по недељу дана с комадићем хљеба и меса и неколико грумена шећера. Војничка опрема је мизерна: носе готово сви цивилно одијело. Већина официра носе униформу коју су отели од рањеника”.

У условима постојања опречних мишљења „бјелаша” и „зеленаша”, у интересу историјске објективности треба размотрити ова и друга мишљења о полагању оружја црногорске војске 1916. године. Историјска дистанца помаже и обавезује.

У међународноправним разматрањима „нестанка” црногорске државе у првом свјетском рату научна анализа дипломатских односа Краљевине Црне Горе са савезничким силама — Француском, Уједињеним Краљевством, Русијом и Сједињеним Америчким Државама је, ако не од већег, од истог значаја као разматрања са становишта међународног ратног права. Професор Гавро Перезић скоро потпуно запоставља дипломатску историју, разматрања међународног дипломатског права.

С обзиром да се професор Перезић у легализацији „нестанка” црногорске државе у првом свјетском рату ослања са становишта међународног права на примјену принципа права народа на самоопредјељење, који у то вријеме није био принцип позитивног међународног права, и на тумачења политичке концепције права на самоопредјељење предсједника Сједињених Америчких Држава, Вудро Вилсона, корисно је размотрити црногорско-америчке дипломатске односе у годинама које су претходиле:

У вријеме прокламовања ратног стања Краљевине Црне Горе и Аустро-Угарске империје 1914. године Сједињене Америчке Државе су водиле политику неутралности. У лето 1915. године дошло је до конфликта између Црне Горе и Сједињених Држава када су америчке власти ухапсиле црногорске представнике који су у Сједињеним Државама радили на регрутовању црногорских исељеника за борбу у домовини (капетан Анто Сеферовић, представник Црногорског Црвеног крста и резидент Њујорка). Овај „инцидент” је задовољавајуће ријешен. Отворен је први конзулат Краљевине Црне Горе у Њујорку 12. октобра 1915, за конзула је именован Сеферовић. Када је црногорска војска јануара 1916. положила оружје пред Централним силама, Сеферовић је одлучно одбијао све приче о пактирању црногорског краља и Аустријанаца. Црногорска влада у избјеглиштву, из Неје код Париза, одржавала је дипломатске везе са Сједињеним Државама преко америчког амбасадора акредитованог код француске владе, Graves Sharp-a.

Црногорски одбор за народно уједињење дејствовао је, такође, у Паризу. Рад Одбора у Сједињеним Државама организован је преко Мићуна Павићевића, коме је придодат Стеван Богдановић. Богдановић је у заједници са пуковником Прибићевићем припремио долазак изасланика Главног одбора из Париза, Милоша Ивановића. „Ивановић је имао доста новца за овај рад, па је отворио канцеларију, наместио чиновнике и пошао кроз колоније”. Група Крцуна Пејовића и другова око „Црногорског гласника” у Детроиту позвала је Ивановића и Богдановића у посјету и физички их истукла. „Ова работа је изашла пред амерички суд, који је ослободио оптужене у недостатку доказа”.¹⁸ И у црногорском исељеништву у Сједињеним Државама постојала су различита политичка струјања, која су одражавала различита расположења у Црној Гори.

Краљ Никола је 6. марта 1917. у својој вили у Neuilly примио дописника »New York Times-а«, Eugene Boggiano, и преко њега упутио поруку америчком народу, у моменту велике борбе против заједничког непријатеља.¹⁹ Поводом „историјске изјаве председника Wilsona у Сенату” 22. јануара, краљ Никола подсећа на борбу његових предака за слободу и независност у току пет стољећа и изражава наду у подршку послѣ побједи „снажног брата млађем и слабијем”.

У вези са овом поруком краља Николе, председник владе Никола Пашић је упутио инструкције Краљевском посланству Србије у Вашингтону за политичку и дипломатску акцију против Краљевине Црне Горе:

„Видим из ‚New York Times-a’ да је Краљ Никола упутио Америчком народу посланицу. Тим је дао врло добру прилику да му Јужни Словени, а нарочито Црногорци, одговоре непосредно лично њему и преко ‚New York Times-a’ да они желе сви без разлике да се уједине са Србијом и да у будућности избегну да династије тргују на штету јединства и слободе народне; као да је краљ Никола савезник Србије и Споразумних Сила ступио у тајни преговор са А. — Угарском и предао Црну Гору А. — Угарској распуштајући црногорску војску и тим издао и осрамотио црногорски јуначки народ и светло име. Треба сузбијати шпекулацију која се базира на претпоставци да Црногорци не схватају овај велики европски рат, који је отпочет ради ослобођења народа да се организује, као што Вилсон каже, по својој слободној вољи и да има владу која зависи од народне воље.”²⁰

¹⁸ Из Извјештаја Главног одбора ССС „Слога”, 1920.

¹⁹ The New York Times, »Message to America by King Nicholas, Montenegrin Monarch Sends Heartfelt Greetings Through The New York Times«, сриједа, 7. марта 1917.

²⁰ Legation de Serbie, Washington, Rec 10. III — 17, No. 146 10/23 — III — 1917.

Посланик Србије је ову инструкцију одмах дословно пренио Краљевском генералном конзулату у Њујорку да је „саопшти поверљиво” Стевану Новаковићу и препоручи „да би било добро да Црногорци одговоре на ту посланицу преко свога листа”.²¹ Затражена је информација о изјави краља Николе, „кад је изашла и у којим листовима, а нарочито преко кога је изјава новинама достављена”.²²

Тако је дошло до меморандума америчких Црногораца, упућеног предсједнику Вилсону 28/15. маја 1918, коју Перезић наводи,²³ у којој „најенергичније захтевамо безусловно уједињење Црне Горе са Србијом и осталим српским, хрватским и словеначким покрајинама у једну нераздељиву демократску државу”.²⁴

Према текстовима које је, на основу добијених инструкција, саставило Краљевско посланство Србије у Вашингтону и Краљевски генерални конзулат у Њујорку, усвајане су изјаве и резолуције: „Црногорски држављани у граду Њујорку, на збору одржаном 5. августа 1917. године, једногласно доносе ову Резолуцију”, у којој „у свему акцептирају програм и рад Црногорског одбора за народно уједињење у Паризу”.

У условима овакве политичке борбе и дипломатске активности Краљевине Србије против независности Краљевине Црне Горе, краљ Никола је одлучио да од владе САД затражи сагласност за отварање посланства Краљевине Црне Горе у Вашингтону, као што је то већ учинила Краљевина Србија именовањем посланика Љуба Михаиловића.

Неколико дана после потписивања Крфске декларације (20. јула 1917) између владе Краљевине Србије (Николе Пашића) и Југословенског одбора (Анте Трумбића) о стварању и уједињењу будуће државе Срба, Хрвата и Словенаца, предсједник владе Краљевине Црне Горе, Евгеније Поповић, посетио је америчког амбасадора у Француској, Graves Sharp-a, и изразио задовољство у име Црне Горе и малих европских држава што су Сједињене Државе ушле у рат против заједничког непријатеља. Том приликом је затражио да се америчка влада заложи да Црна Гора буде заступљена на савезничкој конференцији о Балкану, изражавајући „велики страх за будућност Црне Горе због претјераних амбиција Србије”.²⁵

²¹ Пов. бр. 146, 21. март 1917.

²² Исто. Посланик Краљевском генералном конзулату Њујорк, бр. 146, 11/24. марта 17.

²³ Гавро Перезић, *op. cit.*, стр. 167.

²⁴ Фредо Шишић, *Документи о постанку Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1914—1919*, Загреб 1920, стр. 137.

²⁵ Sharp to Lansing, Paris, July 24, 1917, Frank Polk Papers Yale University Library, New Haven, Connecticut (Др Драган Живојиновић, *Црна Гора у борби за отаџбину: отварање црногорског посланства у Вашингтону, 1917—1918. године*, Гласник цетињског музеја, бр. 5, 1972.)

Влада Краљевине Црне Горе званично је затражила агрeман за првог посланика у Вашингтону од владе Сједињених Америчких Држава, нотом предсједника владе Евгенија Поповића америчком посланику у Паризу Graves Sharp-у, 22. августа 1917.

Политичку и дипломатску иницијативу краља Николе активно је подржала италијанска влада. На тражење краља Николе, министар иностраних послова Италије, Sidney Sonnino, упутио је инструкције италијанском посланику у Вашингтону Ceste Di Celera, да испита какав је став америчке владе у вези с акредитовањем црногорског посланика.²⁶ Послије посјете Di Celer-ове State departmentu, 8. октобра 1917. државни секретар Robert Lansing је обавијестио америчког посланика Graves Sharp-а да је влада Сједињених Држава размотрила захтјев црногорске владе и „биће срећна да прими акредитованог посланика Црне Горе”.²⁷

С обзиром на значај који је придавао односима са Сједињеним Државама, краљ Никола је за првог амбасадора изабрао Петра Пламенца, министра иностраних послова 1914—1915. год.

Предсједник владе Краљевине Србије, Никола Пашић, је одмах средином октобра 1917. тражио од посланика у Вашингтону, Љубе Михаиловића, да свим силама ради да спријечи долазак Петра Племенца за посланика Краљевине Црне Горе у Вашингтону. Посланик Михаиловић је, на основу ове инструкције, 21. октобра упутио лично писмо помоћнику Државног секретара, William Phillips-у. У прилогу је доставио дуги меморандум и изјаву предсједника Црногорског одбора, А. Радовића, објављену у »Gazette de Lausanne« 30. августа 1917.²⁸

Протестујући против одлуке владе САД да прими посланика Краљевине Црне Горе, посланик Краљевине Србије Михаиловић обавијестио је State department о покушајима краља Николе да закључи сепаратни мир с Аустро — Угарском крајем 1915. године. Истичући да су Србијанци и Црногорци у основи један народ, Михаиловић је нагласио да они не могу никада заборавити „издају краља Николе према заједничкој ствари наших савезника за коју смо жртвовали све што смо имали”. Уколико америчка влада прими представника владара који је издао српски народ нагијеће штету правима народа на самоопредељење, јер „краљ Никола жели да спасе своја права као владар на-

²⁶ Avecana Sidni Soninu, Pariz, Gabinetto, 21, 30. VIII 1917. Sonino Di Celeru, Rim, Gab. 1450, 31. VIII 1917, Хартије Sidney Sonnino, Montespertoli, микрофилм, ролна 18, 41.

²⁷ Lansing to Sharp, Washington, October 8, 1917, Foreign Relations, 1918, Supp. 1, I, str. 786.

²⁸ Mihailović to Phillips, Washington, October 21, 1917, State Department, 763.72119/988.

супрот свога народа а таква акција, он верује, може да успе у овој земљи”.²⁹

Предсједник Црногорског одбора, А. Радовић, бивши предсједник црногорске владе, развио је лично широку политичку и дипломатску активност против пријема посланика Краљевине Црне Горе од стране владе САД, посетио многе политичаре, државнике и дипломате, написао велики број писама и меморандума.³⁰ Крајем октобра упутио је дуго меморандум америчком посланику у Паризу, Sharp-у, у коме га обавјештава о ставу Црногорског одбора према одлуци владе САД да прихвати црногорског посланика. Радовић је тврдио да је политика краља Николе, у супротности са Вилсоновим принципима да сваки да „сваки народ мора да располаже својом судбином” и „суперематијом принципа народности”. Достављајући овај меморандум Стате департменту, посланик Sharp је примијетио да Радовић, као противник краља Николе, о њему пише са одређеним предрасудама.³¹

Краљ Никола је о намјери да у Вашингтон упути Петра Пламенца лично обавијестио енглеског посланика Грахама. Овај корак је имао исход супротан од очекиваног. Грахам је упозорио Foreign Office на извјештај бившег енглеског посланика у Црној Гори, John Salis-a, у коме је изложена дјелатност и улога Петра Пламенца као министра иностраних послова 1914—1915. Пламенац је приказан као носилац агресивне политике према сјеверној Албанији и Скадру, што је довело до сукоба са Великом Британијом и Италијом. Салисов извјештај је преко британског амбасадора у Вашингтону, Sir Cecil-Rays-a, достављен америчкој влади, са меморандумом амбасаде у коме је дата „неповољна” оцјена Петра Пламенца.³² Иако је раније изразио спремност да прихвати Петра Пламенца као посланика Краљевине Црне Горе у Вашингтону, овај демарш Британске амбасаде довео је до промјене става предсједника Вилсона.³³

Амерички амбасадор у Парезу Sharp обавијестио је краљевску црногорску владу да америчка влада у начелу прихвата отварање посланства Краљевине Црне Горе у Вашингтону, али што се тиче личности посланика пожељно је да то не буде господин Петар Пламенац, већ нека друга личност прихватљива за Сједињене Државе и Савезнике.

²⁹ Legation de Serbie, Washington. Rec 27/VIII — 1917. C/2 No. 590, 26. август 1917, потпис: Тих. Поповић.

³⁰ Димитрије-Димо Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије*, Титовград, 1960, стр. 236—237.

³¹ Sharp to Lansing, Paris, December 1, 1917. прилог. State department 873.00/13.

³² Грахам — Балфуру, Париз. Серија Црна Гора, пов. 2, 16. 10 1917. Балфур Спринг — Рајсу, Лондон, пов. 422, 20. 10 1917. Ф. О. 371, вол. 2968.

³³ Филипсов дневник, 16. 11 1917, 19. 11 1917 и 23. 11 1917.

Амерички одговор је, по оцјени италијанског амбасадора *Avesane*, „болно увриједио краља Николу, који је сматрао Пламенца једним од најспособнијих и најоданијих људи још везаних за њега”.³⁴ Одбијање Пламенца представљало је озбиљан политички пораз краља Николе, с обзиром да британска влада није активно радила против отварања дипломатског представништва Краљевине Црне Горе у Вашингтону, већ је била само против акредитовања Петра Пламенца.

И Француска је заузела негативан став. Француски амбасадор Жил Жисерн је обавијестио замјеника државног секретара САД, Франка Полка, „да је црногорски посланик овдје непожељан”, да се на „краља, што се тиче Француске, није гледало са наклоношћу”.³⁵ То је био став владе државе домаћина, савезничке велике силе Француске, у којој су се налазили Краљ Никола и црногорска влада у избјеглиштву.

Италијанска влада је са закашњењем покушала да утиче на одлуку предсједника Сједињених Држава. Амбасадор *Di Celere* посјетио је 5. јануара 1918. помоћника државног секретара *Phillip*-а у *State department*-у и изнио оцјену Петра Пламенца, за разлику од британске, у повољном свјетлу.³⁶

Дан прије италијанске интервенције, шеф ратне мисије Србије у Сједињеним Државама, др Миленко Веснић, објашњавао је државном секретару Лансингу „прави положај краља Николе и његове династије, као и неопортуност да Црна Гора буде овдје службено представљена” — Лансини је, наводно, одговорио да су „по споразуму са Француском владом одбили пријем министра овде, те да ту одлуку неће мењати”.³⁷

Phillips је, међутим, вјеровао да је Црна Гора „израдила посебан уговор са Аустро-Угарском али, упркос тога, ништа се није догодило; Савезници са њом још увијек одржавају односе”. „Успостављањем дипломатских односа са Црном Гором — пише *Phillips* у свом дневнику — вјеровали смо да ћемо бити у бољем положају да је задржимо у редовима Савезника”.³⁸

Други пораз краља Николе у Сједињеним Државама представљало је одбијање зајма црногорској влади у Нејји: Посланство Краљевине Србије у Паризу је извијестило владу 26. августа 1917. да црногорска влада и Краљ „много раде на зајму од Америке. Молим спречавати”.³⁹ У вези са тим србијанска влада

³⁴ *Di Celere* — *Sonninu*, Washington, Gab. 266, 11. 12 1917.

Avesana Sonninu, Paris, Gab. 38, 12. 12 1917.

³⁵ Дневник Франка Полка, 30. 11 1917. *Polk Papers*.

³⁶ *Di Celere* — *Sonninu*, Washington, Gab. 6. 1 1918.

³⁷ Веснић — Пашићу, Washington, строго пов. тел. 10, 5. јануар 1918. Политичко одељење, 1917, фасцикла 4, (српска мисија у Америци), Архив Савезног секретаријата за иностране послове.

³⁸ *William Phillips Diary*, Houghton Library, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, 22.X 1917.

³⁹ *Legation de Serbie*, Washington, Rec. 27/VIII — 1917, 26. VIII.

на Крфу је упутила слједећу инструкцију: „У вези с вашим телеграмом из Париза односно спречавати зајам влади црногорској скрећем пажњу да би се влада Сј. Држава требало претходно обавијестити код Француске о авансу који је краљ Никола добио од француске и енглеске владе и зашто му је овај смањен на пола”⁴⁰ Ускоро је из Париза стигао извјештај: „Сједињене државе одговориле нотом Црној Гори да не могу одобрити зајам од 100.000.000”⁴¹

Велико охрабрење за краља Николу I Петровића и црногорску владу у избјеглиштву представљала је изјава председника Сједињених Америчких Држава, Вудро Вилсона, у Конгресу 8. јануара 1918, познатих „Вилсонових 14 тачака”, у којој се у програм владе Сједињених Држава изричито уноси „евакуација и рестаурација Румуније, Србије и Црне Горе”.

У политичкој противакцији у Чикагу је 28. јануара 1918. одржана конвенција америчких Црногораца „као тумач осјећања и жеља америчких Срба из Црне Горе”, на којој је усвојена резолуција, у којој се говори о укидању политичких граница између Црне Горе и Србије, износи сагласност са програмом Црногорског одбора за народно уједињење и Крфском декларацијом; потреба уједињења Срба, Хрвата и Словенаца „у име боље будућности”; одбацивање политике краља Николе и закључује да „посланика Србије сматрамо једним законитим заступником Црногораца у Сједињеним Државама”⁴² Резолуција је предата влади Сједињених Држава.⁴³

Краљ Никола је почетком априла 1918. упутио председнику Вилсону телеграм поводом годишњице уласка Сједињених Држава у рат, у коме је изразио жељу за успјех савезничког оружја и наду да ће се председник Вилсон заложити за праведно рјешење питања малих народа и држава. У одговору председник Вилсон је изразио искрено пријатељство према краљу Николи и црногорском народу према коме је народ Сједињених Држава увијек гајио велике симпатије и увјерење „да ћемо ускоро бити удружени у коначном тријумфу праведне ствари”⁴⁴

⁴⁰ С. бр. 496. потпис: Нинчић — Legation de Serbie, Washington, Rec 29/VIII — 1917, No. 610, C No. 590.

⁴¹ Legation de Serbie, Washington, Rec 3/IX — 1917. C/2, No. 621, 2. септембар 1917, С. No. 590, Потпис: Веснић.

⁴² „Декларација америчких Срба из Црне Горе”, прилог писму лорда Reading-а, британског амбасадора у Вашингтону, Балфуру, Washington, 28. 1 1918, F. O. 371, vol. 3154. (Декларацију су потписали Мандарије Ускоковић, председник, и Стеван Богдановић, секретар).

⁴³ Драган Живојиновић, *Црна Гора у борби за отстанак*, стр. 97.

⁴⁴ Wilson — краљу Николи, Washington, 13. 4 1918, 763.72/9752. »Your gracious and welcome message comes to us as the voice of a nation in which the people of the United States have always had the liveliest interest and with whose struggles and aspirations they have always felt a very genuine sympathy. We welcome it as twice of a friend and send to you in return assurances of our sincere friendship«.

У одговору на поруку краља Николе поводом националног празника Сједињених Држава, 4. јула 1918, предсједник Вилсон је написао: „Ја вјерујем да Ваше Величанство и поносни и херојски народ Црне Горе неће бити напуштени, већ да ће имати повјерења у одлучност Сједињених Држава да ће у коначној побједи која ће доћи, интегритет и права Црне Горе бити обезбијеђена и призната”.⁴⁵

На плану практичне политике, предсједник црногорске владе Поповић је у име краља Николе, преко америчког амбасадора Sharp-а, поставио питање да ли би др Анто Гвозденовић, генерал и краљев ађутант, био прихватљив америчкој влади као посланик и опуномоћени министар Краљевине Црне Горе у Вашингтону.⁴⁶

Чим је сазнала за нови дипломатски демарш Краљевине Црне Горе, србијанска влада на Крфу је предузела мјере да се личност Анта Гвозденовића дискредитује у очима америчке владе и јавног мњења и именовање црногорског посланика прикаже као непотребно. Србијански посланик у Вашингтону, Љуба Михаиловић, обавијестио је средином маја 1918. State department да др Анто Гвозденовић није црногорски поданик, да је човјек сумљивих квалитета, авантуриста. У акцију су укључени представници Црногорског одбора у САД и просрбијанска штампа.⁴⁷

За вријеме боравка у Риму почетком маја краљ Никола је размијенио посјете с америчким амбасадором Page, којом приликом је изразио увјерење народа Црне Горе у праведност предсједника Вилсона и Сједињених Држава у интересу малих народа и држава, „наду да ће Сједињене Државе заштитити права Црне Горе”.⁴⁸

Одлуку о именовању др Анта Гвозденовића за посланика у Сједињеним Државама краљ Никола је, према оцјени италијанског амбасадора Авцана, донио из два разлога: прво, због Вилсоновог телеграма у коме се говорило о рестаурацији Црне Горе и, друго, политичке и пропагандне дјелатности агената Србије у Сједињеним Државама против Црне Горе и њених интереса.⁴⁹

У исто вријеме, црногорска влада је покренула именовање генералног конзула Краљевине Црне Горе у Њујорку. На предлог Александра Девина из Лондона, избор је пао на Williamsa

⁴⁵ »I trust that Your Majesty and the noble and heroic people of Montenegro will not be cast down, but will have confidence in the determination of the United States to see that in the final victory that will come, the integrity and rights of Montenegro shall be secured and recognized«. Graham to Balfour, Paris, серија Црна Гора, пов. 40, 18. јули 1918, F. C. 371, vol. 3158.

⁴⁶ FR — US, 1918, Supp. 1, I, 786—787.

⁴⁷ Димитрије Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије*, стр. 225.

⁴⁸ Page to Lansing, Rome, 6. 5 1918, серија 763.72119/1644.

⁴⁹ Graham to Balfour, Paris, серија Црна Гора, 46, 15. 5 1918, F. O. 371, vol, 3154.

Frederich Dix-a, потпредсједник њујоршког осигуравајућег друштва, Вилсоновог школског друга са Принстонског универзитета. Dix се обратио предсједнику Вилсону крајем јуна 1918, обавијестио га о намјери Црне Горе да га именује за генералног конзула и својој жељи да „пружи заштиту тој малој земљи од свега што је могло да личи на уцјену, да ће то бити мој скромни допринос савезничкој ствари”. Dix је тражио сагласност Вилсона за његово именовање и поставио питање зашто се одуговлачи са прихватањем посланика Црне Горе Вашингтону.⁵⁰ Достављајући Dix-ово писмо државном секретару Лансингу, предсједник Вилсон је истакао да лично познаје Dix-a, да је он најпогоднија личност да до одлуке о прихватању посланика представља Црну Гору.

На Вилсоново тражење разлога против именовања др Гвозденовића државни секретар Лансинг је одговорио да именовање посланика Црне Горе не сматра опортуним ни корисним. „Лично не вјерујем да ћемо примајући посланика који стварно не представља народ Црне Горе допринијети постизању једног општег рјешења овог питања какво ми желимо да остваримо прије мировне конференције.” Државном секретару је, међутим, било јасно да другу личност Сједињене Државе не могу одбити. „Ми вјероватно нијесмо у стању да то одбијање објаснимо”.⁵¹ „С обзиром да је црногорска влада изразила наду да ће се ова влада сагласити да прими др Гвозденовића у својству посланика, сматрам да немам другу алтернативу него да издам агреман за др Гвозденовића и о томе ћу обавијестити црногорску владу”. Истом приликом Лансинг је обавијестио Вилсона да ће State department издати егзекватуру за Dix-a као генералног конзула Црне Горе у Сједињеним Државама.⁵²

Предсједник Вилсон је у одговору Dix-у 12. јула 1918. истакао да је америчка влада, послије испитивања црногорског захтјева, одлучила да изда агреман за др Анта Гвозденовића и егзекватуру за њега, да је срећан да ће заступати интересе „неустрашиве, мале краљевине у Њујорку”.⁵³

Противници краља Николе нијесу полагали оружје. Француски амбасадор Жисеран је одлучно протествовао због одлуке америчке владе да прими црногорског посланика „пошто ће то коштати француску благајну”, јер „француска влада већ издржава краља”.⁵⁴ Савјетник Француске амбасаде, маркиз De Laboulaye, посјетио је помоћника државног секретара Phillips-a у State department-у и изразио увјерење француске владе да посланик Црне Горе долази у намјери да у Сједињеним Државама

⁵⁰ Dix to Wilson, New York, 26. 6 1918, Woodrow Wilson Papers, Серија VI. Рукописно одјељење Library of Congress, Washington, D. C.

⁵¹ Lansing to Wilson, July 2, 1918, Woodrow Wilson Papers, VI .

⁵² Lansing to Wilson, Washington, July 9, 1918, Исто.

⁵³ Wilson to Dix, Washington, July 12, 1918, Исто VI.

⁵⁴ Полков дневник, 1. 8 1918. Polk Papers.

створи црногорски пук који треба да послужи у политичке сврхе краља Николе после свршетка рата. Phillips је одговорио: „Схватио сам све то. Ви не треба да се бринете о резултатима које ће црногорски посланик бити у стању да постигне у Сједињеним Државама Америке”.

Противници краља Николе приказивали су др Анта Гвозденовића као краљевског човјека, који је дуго живио и радио у Русији као њен поданик и савјетник на руском двору; за вријеме руско-јапанског рата 1904—1905. налазио се на служби на Далеком истоку под командом генерала Куропаткина; после капитулације Црне Горе постао је члан краљеве свите и унапријеђен у чин генерала; по доласку у Бордо предсједник владе Лазар Мијушковић тражио је од Краља Николе да га одмах удаљи из своје околине; тврдили су да је у питању познати коцкар, који је био умijeшан у неке афере познате француској полицији; да његово именовање „баца најнеповољнију свјетлост на оне који су га поставили за свог представника”⁵⁵

Црногорска влада је на ове нападе одговорила оптужбом чланова Црногорског одбора у Њујорку — Милоша Ивановића, Ђура Вукомановића и Ђурашковића, да су припремали атентат на краља Николу. У вези са тим, почетком јула америчком амбасадору Sharp-у предато је ухваћено писмо једне личности, чији идентитет није утврђен.⁵⁶

„Организација Црногораца у Америци” упутила је 15. августа 1918. меморандум предсједнику Вилсону и владама Француске и Велике Британије, у коме је изнијет програм рада Црногорског одбора у Сједињеним Државама и став у односу на именовање и рад представника краља Николе, посланика др Анта Гвозденовића. Истакнуто је да је Црна Гора увијек била колијевка слободе Срба и да слободарска застава јединства није престајала да се вије од судбоносног пада српског царства на Косову до судбоносног дана 31. децембра 1915, када је, против воље парламента и војске, врховни командант црногорске армије затражио од аустријског цара закључење мира. На тај начин краљ Никола је „починио злочин против српства и његових савезника, издају без преседана у историји Југославена”. Позивајући се на принципе које су Савезници прокламовали, у меморандуму је захтијевано „уједињење Црне Горе са Србијом и осталим југословенским областима у јединствену, демократску државу”. У вези са именовањем др Гвозденовића за посланика у Вашингтону, у меморандуму је речено да Црногорци као јединог представника признају Црногорски одбор у Паризу, а

⁵⁵ Лубурић, *Капитулација Црне Горе*, Документи, I, 83. In *memoriam*. Др Анто Гвозденовић (1853—1935), Српски архив за целокупно лекарство, ХСVII, 4 / 1969 /, 503.

⁵⁶ Д. Живојиновић, *Покушај „агентата” на краља Николу 1918. године*

службене представнике Србије у Сједињеним Државама и другим земљама као „наше заступнике”. На крају, потписници меморандума се супростављају евентуалном давању зајмова влади у Неји личној влади Круне, створеној против националних аспирација, за одбрану личних и династичких интереса.⁵⁷

Амерички State department /Phillips/ обавијестио је америчког амбасадора у Риму, Barkley-а, да „америчка влада неће поклонити никакву пажњу овом меморандуму”.⁵⁸

Притисак на америчку владу се повећавао: Бивши црногорски конзул у Њујорку, капетан Сеферовић протествовао је у State department-у против пријема др Гвозденовића као посланика Црне Горе.⁵⁹ Послије неколико дана, Милош Ивановић је уручио други меморандум за предсједника Вилсона, у коме је изнијето, поред осталог, да је краљ Никола, пошто је напустио земљу, на основу члана 16. Устава Црне Горе изгубио право да заступа Црну Гору; одбијањем да прихвати план о уједињењу Црне Горе и Србије краљ је „прекинуо последње везе са народом Црне Горе”. На крају, чланови Одбора су изразили наду да предсједник Вилсон „неће примити агента који није истински представник Црне Горе, јер његова политика није у складу са жељама његовог народа”.⁶⁰

Новоименовани посланик и опуномоћени министар Краљевине Црне Горе, др Анто Гвозденовић, стигао је у Вашингтон 24. августа 1918. године. На протест отправника послова Краљевине Србије, Јеврема Симића, представник State department-а Лонг је одговорио 5. септембра да Сједињене Државе одржавају дипломатске односе са Србијом, Бугарском и Румунијом и да не могу одбити захтјев Црне Горе за успостављање посланства, јер се питање уједињења одлаже након окончања ратних операција.⁶¹

Није се радило о „размени дипломатских представника Црне Горе и Сједињених Држава”, како наводи Перасић, већ о отварању дипломатског представништва Црне Горе у Вашингтону и акредитовању посланика. До тада су, на основу уговора између Књажевине Црне Горе и Русије из 1905 и сагласности владе Сједињених Држава, интересе Црне Горе у Сједињеним Држава-

⁵⁷ Милош Ивановић — Lansingu, New York, 15. 8 1918. Архив State Department-а, серија 763.72119/1860.

⁵⁸ Di Celere — Sonninu, Washington, Gab. Seg. 196, 31. 8 1918. Sonninove хартије, 20.

⁵⁹ Дневник Breckinridge Long, 23. 8 1918. Library of Congress, Washington, D. C.

⁶⁰ Милош Ивановић — Лансингу, New York 26. 8 1918. Меморандум потписан од Радовића, Јанка Спасојевића, Данила Гатала, Ивановића и Јова Бурашковића. Paris, 2. 8 1918. Архив State department-а, сер. 873.00/21.

⁶¹ Лансингов дневник, 7. 9 1918. (Lansing Papers); Long — Tulmutiju, 17. 9 1918. Wilson Papers, VI. Phillips Diary, 20. 9 1918.

вама заступали дипломатски и конзуларни представници Русије.⁶² Посланик Сједињених Америчких Држава у Атини, John V. Jackson, предао је књазу Црне Горе Николи акредитивна писма 30. октобра 1905.⁶³

Предсједник Сједињених Америчких Држава, Вудро Вилсон, примио је акредитивна писма изванредног посланика и опуномоћеног министра Краљевине Црне Горе у Бијелој кући у Вашингтону 20. септембра 1918. у 14 часова.⁶⁴ Приликом предаје акредитивних писама др Анто Гвозденовић је рекао:

„Господине Предсједниче:

Краљ, мој узвишени суверен повјерио ми је високу дужност да представим Његову владу код федералне владе Сједињених Америчких Држава, и ја имам част да Вам уручим акредитивна писма у својству опуномоћеног министра и изванредног посланика. Наложено ми је да Вам изразим, Господине Предсједниче...”

Гвозденовић је изразио узбуђење што је именован за првог посланика Црне Горе, „дубоко задовољство које Његово Височанство Краљ, Његова влада и сви Црногорци осјећају због постојећег искреног пријатељства и симпатија које везују нашу малу земљу са Вашом великом земљом, а што се потврђује овом везом.”

„Током много година наша сиромашна, мала земља, стално је била присиљена да се, ослоњена на оружје, бори за своје постојање; због тога није успјела да развије своју унутрашњу и спољну трговину, индустрију, да унаприједи пољопривреду у територијама које је припојила и да експлоатише материјалне резерве тек откривене. У часовима мира многи наши млади људи морали су да напуштају своју земљу коју су спасили својом храброшћу. Они су дошли у ову земљу пуни иницијатива. Они су долазили у Вашу земљу за запошљавање својих дјелатности и снага, осигурање свакодневног хљеба и удобности у старости, послије чега би се поново враћали у дивљу природу њихове вољене отаџбине.

Постепено и посредством Црногораца који су прешли Океан Америка је постала позната и вољена у нашим брдима. Ово је довело до тога да су је сматрали њежним, срдачним пријатељем. У овом тренутку досељеници из Црне Горе, растурени широм опромних пространстава највеће ре-

⁶² Jackson to Hay, Athens, March 12, 1905. National Archives, Montenegro series, No. 2. Димитрије Вујовић, *Уједињење Србије и Црне Горе*, Титоград 1962, стр. 390. Јован Бојовић, *Француска и Црна Гора у децембру 1915 — јануару 1916*, Историјски записи, бр. 3—4/1984.

⁶³ Jackson to Elihu Root, Cetinje, October 30, 1905, Montenegrin Series, No. 9.

⁶⁴ Лансингод дневник, 7. 9 1918. (Lansing Papers).

Лансинг — др Гвозденовићу 17. 9 1918, Long Papers.

публике посматрају са великим одушевљењем Ваше величанствене припреме за побједу. Док они поздрављају Ваше војнике који одлазе у Европу, знам да је њихово одушевљење помијешано са тугом што они не могу да се придруже у борбу под заставом свога краља и отаџбине. Њихово одушевљење биће дубоко кад сазнају да ја данас говорим у њихово име; то ће бити њихова захвалност за велико гостопримство које им је пружено у Сједињеним Америчким Државама у данима њихове несреће”.

У закључку свог говора црногорски посланик др Гвозденовић је истакао:

„Мој уважени суверен и његова влада свјесни су колико се намјере федералне републике подударају са њиховим легитимним очекивањима; такође су свјесни најрјеђе и најдрагоцјеније подршке коју ће наћи у Вама, једном од водећих умова свијета. Црногорци нијесу никада сумњали у исход борбе коју сада воде Савезници за праведну ствар; међу њима су и толики њихови земљаци који добровољно плаћају свој дио херојизма и самоодрицања. С повјерењем очекујемо дан када ће америчке трупе, чије је јунаштво веома познато, остварити коначну побједу, заједно са великим армијама Антанте. Захваљујући Сједињеним Америчким Државама, као и моћним силама, које нас нијесу занемариле, побједа ће, чврсто сам увјерен, брзо расутурити несретне успомене мојих земљака на страховите патње, инвазије и глад. У том тренутку, вјерујем да ћу моћи, као што сад чиним, да се ослоним, на благонаклоност за коју је федерална република досад већ дала примјер, саглашавајући се са отварањем црногорског посланства у Вашингтону”.⁶⁵

У свом одговору предсједник Вудро Вилсон је изјавио да је срећан што може да прихвати акредитивна писма и да формално призна др Анта Гвозденовића у високом својству изванредног и опуномоћеног министра:

„Већ више година влада Сједињених Америчких Држава имала је свог дипломатског представника код владе Црне Горе и као резултат тога *постало је неопходно да постојећа влада Црне Горе, премда је била присиљена да избјегне у страну земљу, пошаље свог дипломатског представника код владе Сједињених Америчких Држава.*

Свирепа рука најнемилосрднијег рата тешко је погодила Вашу храбру земљу, која се толико времена налазила међу најхрабријим борцима за слободу свога народа. Са Вашом браћом Југословенима, и Вашим рођацима Чехословацима, као и са Румунима, ви сте претрпјели највише од

⁶⁵ Foreign Relations of the United States, 1918, Supp. 1, I, стр. 788—790.

бијеса немилосрдне војне солдатеске која зна једино за остваривање материјалних амбиција употребом бруталне силе. Царска аустроугарска влада, заједно са њемачком војном аутократијом, донијела је од самог почетка овог катастрофалног рата, владавину терора на прагове и огњишта малих држава у њиховом сусједству. Убиства, силовања и пљачке оставили су у њиховим срединама растурене породице, димљиве рушевине и раскрвављена срца. Људи, достојанствени и патриоте, доведени су на ивицу безнадежности, застрашени супериорном силом и отјерани из својих домова. Таква је тужна судбина Црне Горе и њених сусједа, који су постали жртве жеље њемачке и аустријске владе да прошире своје територијалне посједе и подвргну свом мрачном утицају народе различитих земаља, упркос жеље ових народа за независном егзистенцијом и при томе занемарујући етничке разлике, што све није било у складу са циљевима људи који су руководили политиком њемачке и аустријске владе.

Супротно овим мотивима и амбицијама и против ове централистичке и доминантне војне силе, Сједињене Америчке Државе су своје симпатије ставиле на страну малих држава, и у складу са жељама за националну независност, заузеле агресиван став и боре се за очување права свих држава ријешених да скрше непријатеље правде и слободе.

Што се тиче Црногораца које спомињете, који су дошли да живе међу нама и преко којих су Сједињене Америчке Државе постале познатије њиховим земљацима у Црној Гори, њима дугујемо захвалност. Они су не мало допринијели пријатељским односима и обостраним осјећањима која узајамно преовлађују и која ће, то је моја искрена, нада, Господине Посланиче, наставити да преовлађују и развијају се из дана у дан, подстицани Вашим добронамјерним утицајем.

Дозволите ми да Вас увјерим у искреност мојих, као и службеника ове владе, напора да ћемо Вас најсрдачније и с вољом помагати у обављању дужности Ваше мисије и у унапређењу заједничких интереса Сједињених Америчких Држава и Црне Горе”, закључио је предсједник Вилсон.⁶⁶

Нови посланик Краљевине Црне Горе је прве активности управио против непријатеља независности Црне Горе и свих оних који су неповољно говорили о краљу Николи и нејској влади, упућивао је меморандуме и протестне ноте State department-у, тражећи да се предузму енергичне мјере против оних

⁶⁶ Foreign Relations of the United States, 1918, Supp. 1 I, стр. 790—791.

који су у штампи негативно писали о краљу и влади Црне Горе.⁶⁷

Други основни задатак црногорског посланика био је обезбјеђење кредита у Сједињеним Државама, материјалне помоћи Црној Гори. Нотама од 21. и 26. октобра 1918. црногорски посланик је тражио од америчке владе да се у Црну Гору, поред хране, одјеће и медицинског материјала, упуте и потребе за обнову пољопривреде, посебно сточног фонда, и заната. Влада Сједињених Држава и њене агенције, које су разматрале захтјеве за помоћ и обнову, у складу са политиком Савезника, одбиле су сва тражења Црне Горе, на линији ставова британске и француске владе.⁶⁸

Послије пробоја савезничких армија на Солунском фронту, крајем октобра 1918, јединице француске и србијанске војске упутиле су се према Црној Гори. Краљ Никола је захтијевао од француске и италијанске владе да му дозволе да са својом владом дође у Албанију, како би одатле био у стању да уђе у Црну Гору прије србијанских јединица. Француска влада је одлучно одбила овај захтјев и запретила да ће прекинути односе са краљем Николом уколико самовољно напусти француску територију.

Суочен са одбијањем Француске и Италије да му помогну и опасношћу да србијанске трупе уђу у Црну Гору, краљ Никола и црногорска влада одлучили су да затраже хитну интервенцију Сједињених Држава да се спријечи улазак србијанских трупа на територију Црне Горе.⁶⁹ Краљ Никола је 23. октобра 1918. упутио предсједнику Вилсону телеграм у коме је захвалио за његов напор у борби за ослобођење и обнову малих држава као што је Црна Гора. Вилсон је одговорио да је поруку краља Николе прочитао са највећим задовољством, да је посебно срећан да „ми је дата прилика да играм неку улогу у дуго одлаганом ослобођењу великих југословенских народа испод доминације под којом су дуго трпјели. Моја је највећа нада да ће непосредна будућност донијети најзначајнија остварења њихових надања”.⁷⁰

Сличну судбину је доживјела и интервенција црногорског посланика др Гвозденовића, који је State department-у уручио ноту у којој је захтијевао да влада Сједињених Држава предузме одлучне мјере да се спријечи „побуна и крвопролиће

⁶⁷ Меморандум др Гвозденовића State department-у, 21. 10 1918, Архив S. D. 873.001/7 («Washington Post» »Nicholas betrays Montenegro», 6. октобар 1918.

⁶⁸ Др Драган Живојиновић, *Планови нејске владе за привредну рехабилитацију Црне Горе, 1917—1922. године*, „Гласник Цетињског музеја, I/1968”, стр. 25—65.

⁶⁹ Драган Живојиновић, *Црна Гора у борби за опстанак*, стр. 126.

⁷⁰ Краљ Никола—Вилсону, Neuilles, 23. октобар 1918; Wilson to King Nicholas, Washington, 29. октобар 1918, Department of State, Архив 763.72/11942.

у Црној Гори”, подвлачећи да ће доћи до истребљења Црногораца уколико се допусти да србијанске трупе уђу у Црну Гору, да је стога америчка интервенција неопходна. У прилогу ноте је доставио телеграм предсједника црногорске владе, Евгенија Поповића, у коме је речено:

„Савезничке армије ослобађају нашу земљу. Србијанске банде потпалају револуцију и шире анархију међу нама у складу са планом Пашић-Радовић. Ми се бојимо да они неће штедјети ни паре ни оружје да пропагирају корупцију и устанак. Њихов циљ је да протјерају династију и прогласе анексију Црне Горе у складу са Крфским пактом. Молимо да се о томе обавијести америчка влада. У жељи да се спријече ове акције, једна ријеч неодобравања од стране предсједника Вилсона и Сједињених Држава српској влади била би довољна да се обнови ред у земљи и ментални мир старог краља, који је већ толико много препатио.

Француска влада спречава одлазак краља у Црну Гору и Албанију. Она пријети да ће у том случају француски посланик остати у Паризу. Распитај се да ли је америчка влада свјесна овог и реци да су суверенитет наше земље и династије у опасности, као и да ће Вилсонови принципи у питању Црне Горе бити одбачени због србијанских империјалистичких бруталности. Учини све да се спасу наши интереси. Хитно тражи помоћ јер народ огромно пати, а Француска нас најмерно лишава одласка у циљу да спријечи нашу одбрамбену акцију. Вријеме је крајње критично; тражи да наши поданици у Сједињеним Државама буду опремљени и послати у Италију или Албанију. Владе Велике Британије и Италије знају за нашу ситуацију и сматрају да су Сједињене Државе у бољој ситуацији да нам помогну. Одговор се очекује хитно.”⁷¹

Нота посланика Краљевине Црне Горе остала је без одговора State department-а, владе Сједињених Држава.

У таквим условима, посланик Гвозденовић је затражио помоћ амбасадора Италије, Di Celere. Италијански посланик се одазвао, посјетио State department и увјеравао помоћника Државног секретара Филипса да је питање Црне Горе веома деликатно и сложено, од великог интереса за Италију, и да француска влада онемогућава краља Николу да предузме било шта у своју одбрану у интересу србијанске владе. Филипс је одговорио да је текст црногорске ноте „крајње неподобан”, да ће захтјев из Неје бити одбијен уз образложење да америчка влада не мо-

⁷¹ Др Гвозденовић—Лансингу, 70, 28. 10 1918. Телеграм Поповића др Гвозденовићу, Neuilles, 23. 10 1918. Архив S. D. 873.00/36.

же улазити у то питање, пошто га сматра локалним и од ограниченог значаја.⁷²

Посланик Краљевине Црне Горе, др Анто Гвозденовић, обавијестио је средином децембра 1918. State department да, по жељи своје владе, намјерава да се врати у Европу. Црногорски посланик се више никада није вратио на своју дужност у Вашингтон. Дужност отправника послова обављали су Ђорђе матановић и Јован Ђаулић све до јануара 1921.⁷³

На састанку комисије Мировне конференције у Паризу, 6. јануара 1919. прочитан је телеграм америчког посланика у Београду, Percival Dodge, у коме описује италијанску пенетрацију у Црној Гори и интриге у Албанији и Бугарској. Dodge је изнио закључак да је ситуација постала критична због индиферентности Савезника у односу на пенетрацију Италије на Балкан, што доводи у опасност само постојање Југославије. Регент Александар је протествовао против става који је заузела америчка влада. Копија телеграма је достављена предсједнику Вилсону, који се вратио у Париз 7. јануара. Намјесто очекиване енергичне акције, предсједник Вилсон је инструкисао државног секретара Лансинга да ове инциденте размотри са италијанским министром иностраних послова, јер ситуација постаје непријатна. Предсједник Вилсон је дао налог Државном секретару да разговара и са другим заинтересованим странама.⁷⁴ Вилсон је, изгледа, желио да не заоштрава ситуацију на почетку Конференције, да без даљег притиска приволи Италију на разумна рјешења.

Влада Краљевине Србије је тек 6. јануара 1919, нотом отправника послова у Вашингтону вршиоцу дужности Државног секретара, званично обавијестила владу Сједињених Америчких држава о образовању Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. У ноти је речено да је на основу одлуке Централног комитета Народног вијећа у Загребу, који представља државу свих Срба, Хрвата и Словенаца у оквиру граница бивше Аустро-Угарске монархије, специјална делегација допутовала у Београд 1. децембра 1918. и предала престолонаследнику Србије овечану поруку којом се прокламује уједињење свих Срба, Хрвата и Словенаца у покрајинама бивше Двојне монархије *у јединствену државу са Краљевином Србијом под династијом краља Петра и регентвом престолонаследника Александра*. У одговору на ову поруку престолонаследник је прокламовао „Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца”, прихватио регентство и образовање заједничке владе.

⁷² Di Celere—Sonnin-и, Washington, Gab. Seg. 286, 10 1918, Sonnino-ve хартије, стр. 20.

⁷³ Драган Живоиновић, *Црна Гора у борби за опстанак*, „Гласник Цетињског музеја, бр. 5, Цетиње 1972, стр. 128.

⁷⁴ Notes from the meeting of the Commissioners, January 6, 9, 1919. Leland Harrison Papers, MSS Division, Library of Congress.

Влада Сједињених Држава је обавијештена да је престолонаследник 17. децембра 1918. примио у аудијенцију делегацију из Црне Горе, која му је предала одлуку Велике народне скупштине Краљевине Црне Горе, којом се краљу Николи I и његовој династији одузимају сва права на пријесто Црне Горе, уједињене са Србијом под династијом Карађорђевића, укључене у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.

Заједничка влада нове Краљевине образована је 21. децембра 1918. *Службено је саопштено да посланства, конзулати и друге мисије Краљевине Србије постају посланства, конзулати друге мисије Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.* Ставарање уније Срба, Хрвата и Словенаца оцијењено је као примјена неутуђивог права народа да одлучује о својој судбини. У закључку је изражено снажно увјерење да ће влада Сједињених Држава са симпатијама примити ово саопштење.⁷⁵

Амерички отпратник послова у Београду, Н. Percival Dodge, послѣ неколико дана, 10. јануара 1919, доставља вршиоцу дужности државног секретара, Frank L. Polk-у, Божићну прокламацију престолонаследника регента Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, објављену у „Правди” 8. јануара, уз превод на енглески са француског. Позивајући се на ранији извјештај о генералној линији планова нове владе,⁷⁶ амерички отпратник послова објашњава да ће Народно вијеће, које ће вршити улогу националног парламента до избора, укључити представнике народних вијећа појединих југословенских покрајина бивше Аустро-Угарске царевине, као и делегате из Баната и Бачке. Посебно подвлачи да ће делегате послати и Стара Србија и Македонија, које су прикључене у току балканских ратова, стављене под специјални режим без представништва у Скупштини Србије. Будућа држава неће бити федеративна, већ снажно централизована држава са локалном аутономијом. Доц је и раније извјештавао да федерални облик државе има мало присталица, али да се очекује већи степен аутономије у заједничкој држави, него што је то био случај у Србији. Заступинци централизоване државе објашњавају да ће на тај начин бити војнички јача у супротстављању непријатељским државама Њемачке и Мађарске. *Проширење права Србије на цијелу територију значи демократски напредак да бивше аустроугарске покрајине, у којима је владало аристократско и феудално право, посебно у односу на земљишна права у Хрватској које је привилеговало велика имања и од сељака чинило робове.* Доца је бринула формулација у Прокламацији о „безусловном суверенитету” „од краја до краја нашег мора”, али је умирен објашњењем да она не одражава само остварење права поморске државе. Основни проблем земље је недостатак административног особља и извјестан замор и де-

⁷⁵ Foreign Relations of the United States, 1919, vol. 2, стр. 892—893.

⁷⁶ Посланство САД, број 137, Београд 24. децембра 1918.

морализација послије шест година исцрпљујућег рата. У томе погледу Хрвати показују више способности него Срби, јер су мање страдали и располажу већим административним способностима. Нова држава се налази пред херкуловским задацима у незгодно вријеме када многа питања добијају политички значај. Доц закључује да без озбиљне стране помоћи није могућа обнова и изградња земље.⁷⁷

Предсједник Сједињених Држава и послије ноте Краљевине Србије, 9. јануара 1919, ословљава краља Николу са „Мој добри пријатељу” /»My good Friend«/ и тражи од црногорског краља да му вјерује да ће учинити све што је у његовој моћи у заштити интереса Црне Горе.⁷⁸

Неколико дана послије тога, 12. јануара 1919, предсједник Вилсон је на Врховном савезничком ратном савјету изјавио „да нема разлога да српске трупе буду” у Црној Гори. Још важнија је изјава предсједника Сједињених Држава „да је подгоричка скупштина неуставна” и да Црна Гора треба да буде представљена на Мировној конференцији у Паризу.⁷⁹

Врховни војни савјет у Паризу је одлучио да Црна Гора треба да буде представљена на Мировној конференцији са једним делегатом, али да „правила за одређивање овог делегата неће бити одређена до времена када ће политичка ситуација у овој земљи бити ријешена”.⁸⁰

Тек мјесец дана послије упућивања ноте владе Краљевине Србије, државни секретар Сједињених Држава, 7. фебруара 1919,⁸¹ издаје саопштење којим поздравља уједињење ослобођених Југословена испод утњетавања бивше Аустро-Угарске са Краљевином Србијом, уз резерву да се коначно рјешење територијалних граница оставља Мировној конференцији у складу са жељама народа у питању. У саопштењу је речено да је о овој одлуци владе Сједињених Држава обавијештен Трумбић (Југословенски одбор) и Доц (Америчка амбасада у Београду).⁸²

⁷⁷ Foreign Relations of the United States, vol II, The Charge in Yugoslavia (Dodge) to the Acting Secretary of State, 147, Belgrade, January 10, 1919, стр. 893—898.

⁷⁸ »Believe that the days will not be too crowded or too hurried for me to drie interests of sturdy Montenegro out of my mind or to lessen in the least my sincere desire to to everything in my power to see that justice is done her.«

⁷⁹ Гавро Перацић, *Нестанак црногорске државе*, стр. 185—186.

⁸⁰ That the rules concerning the designation of this delegate shal not be fixed until the time when the present political situation in this country have been settled«.

⁸¹ Перацић нетачно наводи да је Краљевину СХС признао Вилсон 5. фебруара 1919, (Исто, стр. 301.), већ 7. фебруара 1919, (Исто, стр. 30.). Назив формалне изјаве је погрешно наведен »Welcoming« већ »...welcomes the Union...«

⁸² Службена нота је упућена од стране вршиоца дужности државног секретара Frank L. Polk-а посланику Краљевине СХС, Грујићу, 10. фебруара 1919. (Foreign Relations of the United States, vol. 2, No. 2, Washington, стр. 899—900.

Влада Сједињених Држава је прва од великих сила формално признала 7. фебруара 1919. прву југословенску државу, Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.⁸³ У вези с односом Сједињених Држава према првој југословенској држави значајна је и изјава експерата САД на Мировној конференцији 18. фебруара 1919. да Сједињене Државе неће уопште узимати у обзир Лондонски уговор и споразум Sykes-Picot, осим одредаба које буду сматрале оправданим. Представници Италије су безуспјешно покушали користити унутрашње неусклађености америчких ставова. Генерал Марио ди Робилант, италијански представник у војном дијелу савезничког Врховног ратног савјета, рекао је америчком генералу Bliss-у да су State Department и Морнарица на италијанској страни, док је против њих само Министарство рата /War Department/.⁸⁴

Дипломатски односи Сједињених Држава прекинати су тек 21. јануара 1921.

Британски секретар за спољне односе, Arthur Balfour, предложио је марта 1919. да се у Црну Гору упути англо-америчка комисија у циљу утврђивања „стварних жеља црногорског народа“. Државни секретар Лансинг и пуковник Edward House сагласили су се са овим предлогом и наредили пјешадијском пуковнику Sherman Miles-у да отпутује у Црну Гору.

Пуковник Мајлс /Miles/ поднио је 19. маја 1919. извјештај влади Сједињених Држава у коме наводи да су у неким случајевима акције србијанских трупа у Црној Гори биле претјеране /»high-handed«/ и закључује да је рјешење црногорског питања „укључење Црне Горе у Југославију, на основу гаранција Југославије аутономије или политичких права“⁸⁵ О судбини Мајлсовог извјештаја мало се зна. Анализа расположивих докумената показује да влада Сједињених Држава није службено приговорила на начин укључења црногорске државе у прву југословенску државу.

Предсједник Црногорског одбора, Андрија Радовић, бивши предсједник црногорске владе и главни противник краља Николе, посетио је америчку делегацију на Мировној конференцији 20. јуна 1919. Када је краљ Никола сљедећег дана тражио аудијенцију од десет до петнаест минута код предсједника Сједињених Држава Вилсона, захтјев је одбијен, Андрија Радовић је 29. октобра 1919. именован за пуноправног делегата, без приговора Сједињених Држава.

⁸³ Велика Британија 2. јуна, Француска 6. јуна 1919.

⁸⁴ Bliss to Lansing and House, Paris, January 9, 1919. Papers Relating to the FR of the US. Paris Peace Conference, 1919, I, стр. 474, 565—566.

⁸⁵ »the solution of the Montenegrin question (is) the inclusion of Montenegro into Yugo-Slavia, under Yugo-Slav guarantees of autonomy or political rights...«

И поред службеног признања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 7. фебруара 1919, дипломатско и конзуларно представништво Краљевине Црне Горе у Вашингтону, односно у Њујорку, наставило је да ради двије године, све до 21. јануара 1921. године.

Почасни генерални конзул Краљевине Црне Горе у Њујорку, *William F. Dix*, задужен у исто вријеме за отправаљање послова Црногорског посланства у Вашингтону, поставио је 24. априла 1919. питање *State department*-у да ли може наставити да обавља дужност црногорског генералног конзула. Сјутрадан је помоћник државног секретара, Филипс, одговорио да не види разлог зашто не би могао наставити да врши досадашње функције све док другачије службено не буде обавијештен.⁸⁶

Посланик Краљевине СХС, Грујић, интервенисао је у вези са постојањем државних представништава Краљевине Црне Горе у Сједињеним Државама тек 11. јануара 1921. Позивајући се на признање владе САД од 10. фебруара 1919. да је већ двије године остварено уједињење Краљевине Црне Горе и Краљевине Србије у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца под династијом краља Петра Карађорђевића, уз пуну подршку становништва бивше Краљевине Црне Горе које је своје изабране представнике упутило у Уставотворну скупштину, која се састала у Београду прије неколико недјеља у циљу доношења устава Краљевине СХС. Ниједна савезничка, удружена нити неутрална сила није приговорила када им је нотификовано уједињење. Влада Италије је посљедња признала Краљевину СХС, у преамбули скоро закљученог уговора у *Rapallo* изјавила је да је стварање Краљевине СХС представљало остварење најплеменитијих циљева за које је Италија ратовала. Скоро је француска влада службено обавијестила Краљевску владу да је, с обзиром на уједињење Црне Горе и Србије, одлучила да опозове француске дипломатске и конзуларне представнике из бивше Краљевине Црне Горе и да повуче признање дипломатских и конзуларних представника бившег краља Николе и бивше Црногорске владе у Француској. На основу изложеног, краљевска влада се нада да ће влада Сједињених Америчких Држава такође опозвати своје дипломатске и конзуларне представнике у бившој Краљевини Црној Гори и повући даље признавање дипломатских и конзуларних представника Сједињених Америчких Држава бившег црногорског краља Николе и бивше црногорске владе.⁸⁷

Десет дана касније, 21. јануара 1921, вршилац дужности државног секретара, *Norman H. Davis*, службено је обавијестио

⁸⁶ *Foreign Relations of the United States, 1921, vol. II, стр. 946.*

⁸⁷ *The Yugoslav Minister (Grouitch) to the Department of State. Aide Memoire, Washington, December (January?) 11, 1921, 860h. 01/120. Foreign Relations, 1921, vol. 2, стр. 945—946.*

генералног конзула Краљевине Црне Горе, задуженог за Посланство Краљевине Црне Горе, Вилиама Дикса да „с обзиром на садашњи статус Црне Горе ова влада не сматра више потребним да признаје њене дипломатске и конзуларне представнике”, да се патентно писмо од 18. децембра 1918, којим је признат за почасног генералног конзула Црне Горе у Њујорку, поништава.⁸⁸ Према ријечима државног секретара *Vainbridge Colby*, овим су окончани сви службени односи Сједињених Држава са Краљевином Црном Гором. Ипак, прошло је још осамнаест дана док државни секретар Колби није о томе обавијестио, 8. фебруара 1921, дипломатске и конзуларне представнике у Сједињеним Државама.⁸⁹

Послије два мјесеца, бивши предсједник владе и министар иностраних послова Краљевине Црне Горе, Петар Пламенац, обавијестио је писмом од 15. априла 1921. државног секретара Сједињених Држава „у име Краљевске владе Црне Горе” да „не постоје, како правне тако ни међународне чињенице, на основу којих Сједињене Државе могу прекинути дипломатске односе са Краљевином Црном Гором. Црна Гора је добровољно ушла у скорашњи Велики рат у циљу борбе против заједничког непријатеља и за остварење истих идеала као Сједињене Америчке Државе. Црна Гора је пала у борби против истог непријатеља на исти начин као Белгија и Србија. Сједињене Државе, инспириране принципима међународног права и морала, су преко поруке предсједника Вилсона од 8. јуна 1918, тачка 11, изјавиле да је један од услова мира обнова Црне Горе. Међународно право је захтијевало обнову слободне Црногорске државе, која је љубоморно чувана много вјекова. Моралност је захтијевала од свих великих савезника, укључујући Сједињене Америчке Државе, да Црна Гора, најмањи и лојални савезник, буде обновљена. На тим основама је постављен услов обнове Црне Горе у Тачки 11. поруке предсједника Вилсона”.

Пламенац даље истиче да је предсједник Вилсон, „када су србијанске трупе, под вођством француских официра, ушле у Црну Гору и силом и крвопролићем анектирали савезничку Црну Гору, када је црногорски народ устао на оружје против новог утјетача”, „на једној од сједница Мировне конференције саставио поруку која је пренијета црногорском народу преко црногорске владе, посредством француских војних власти”:

„Овим телеграмом представници великих сила су апеловали на црногорски народ да прекине даље пролијевање крви, увјеравајући га да ће му бити дато право на самоопредјелјење. ‚Слободно самоопредјелјење’ је могло бити

⁸⁸ The Acting Secretary of State to the Montenrin Consul General in Charge of Legation (Dix), 702.7311/32a, Ibid, стр. 946.

⁸⁹ The Secretary of State to Diplomatic and Consular Officers, Ibid, 702.7311/36b, Ibid, Serial No. 16, стр. 947.

право на самоопредјелјење које предвиђа црногорски устав или право на самоопредјелјење које је дато чак и непријатељским покрајинама Шлезвиг, Силесија и др. У првом случају требало је обновити Црну Гору на исти начин као Белгију и Србију. У другом случају то је једино могло бити плебисцит уз повлачење србијанских окупационих армија, под контролом великих савезничких сила. Ни једно ни друго није примијењено у односу на Црну Гору, тако да питање Црне Горе остаје отворено, док су Велике силе обавезне да га ријеше у прилог уставних слобода црногорског народа”.

На основу изложеног Пламенац изјављује да краљевска црногорска влада не може да вјерује да влада Сједињених Држава, најцивилизоване земље на свијету, може прекинути дипломатске односе са Црном Гором. „Таква акција не би само могла злочиначке намјере Београда, већ би запоставила све принципе међународног морала и правде, Сједињене Америчке Државе би носиле кривице не придржавања дате ријечи и непоштовања суверенитета Црне Горе”. Писмо закључује молбом да Државни секретар предузме мјере да се отклоне ови неспоразуми, да се поново успоставе и наставе дипломатски односи са Црном Гором, који су се на задовољство одвијали дуго времена.⁹⁰

На ово писмо Сједињене Америчке Државе нијесу одговорице. Одлука од 21. јануара 1921. остала је на снази. На основу усменог тражења италијанског отправника послова, Sabetta, сачињен је Aide-memoire о односима између Сједињених Америчких Држава и Краљевине Црне Горе, у коме је констатовано да Сједињене Државе у току рата нијесу имале своје дипломатске ни конзуларне представнике стациониране у Црној Гори нити је имала потребу акредитовања или именовања нових; Црна Гора је била представљена у Њујорку почасним генералним конзулом, чије је патентно писмо америчка влада повукла 21. јануара 1921. и на тај начин окончала све службене односе са Црном Гором.⁹¹

Дипломатске односе са Краљевином Црном Гором прва је прекинула влада Краљевине Србије, одлуком председника владе Протића преко отправника послова Тихомира Поповића, 15/28. децембра 1918, „који је предајући ноту црногорској влади изјавио да је функција српског дипломатског представништва окончана тиме што је 4. децембра уједињење између Црне Горе

⁹⁰ The Prime Minister and Minister for Foreign Affairs of Montenegro (Plamenatz) to the Secretary of State, Rome, 15. april 1921. (примљен 4. маја), No. 49, 702.7311/37, Foreign Relations, Vol. 2, стр. 947—949.

⁹¹ The Secretary of State to the Italian Charge (Sabetta), Aide Memoire, Washington, July 15, 1921. 124.73/a. Foreign Relations, 1921, Vol. 2, стр. 949.

и Србије постало стварно”.⁹² Није објашњено у чему је уставно-правни значај 4. децембра 1918.

Француска влада је правни основ за прекид дипломатских односа са Краљевином Црном Гором нашла у изборима за Конституанту. У ноћи од 20. децембра 1920. речено је: „Пошто су извршени избори за Конституанту у Југославији на којима су се Црногорци изјаснили за једну државу с осталим Србима, влада Републике цени да је сада присаједињење Црне Горе поменутом краљевству свршен чин”.

Одлуку владе Сједињених Америчких Држава од 21. јануара 1921, слиједила је влада Канаде 12. марта 1921. и влада Велике Британије 17. марта 1921.

У међувремену краљ Никола I умро је у избјеглиштву 1. марта 1914.

* * *

Са историјске дистанце од преко седамдесет година може се донијети закључак да је стварање југословенске државе 1918. године, у коју су ушле двије суверене државе Краљевина Србија и Краљевина Црна Гора, уједињене са Хрватима, Словенцима и Македонцима, представљао прогресиван историјски чин у интересу окупљања у једну државу не само српског народа већ и осталих народа на овом подручју Балкана.

Питање „нестанка” црногорске државе у првом свјетском рату са становишта међународног права не може се ограничити само на међународно ратно право. Поставља се питање исправности става да је „на позицију Црне Горе приликом окончања ратног стања између двеју зараћених коалиција” било одлучујуће „то што је црногорска војска прихватила капитулацију”⁹³ Међународно право не може бити основ одлучивања о судбини државе због политике династије Петровића или црногорске државе.

За разумијевање међународноправног положаја црногорске државе у периоду стварања прве југословенске државе, па и њеног статуса зараћене стране и положаја на Мировној конференцији у Паризу, важнија је анализа међународних дипломатских односа тога времена, не само односа великих савезничких сила, посебно Француске и Велике Британије, већ и међусобних дипломатских односа побједничке савезничке коалиције.

Питање „нестанка” црногорске државе у поступку уједињавања и стварања нове југословенске државе мора се разматрати и са становишта међународног уговорног права, међународних уговора Краљевине Црне Горе у односу на међународне

⁹² Гавро Перзић, Исто, стр. 291.

⁹³ Гавро Перзић, Исто, стр. 271. и др.

уговоре Краљевине Србије и њихов међународноправни континуитет у односу на Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.

Принцип права нација на самоопредјељење у вријеме завршетка првог свјетског рата 1918 — 1919. године није још био принцип тадашњег позитивног међународног права. Може се, нема сумње, говорити о политичким правима црногорског народа на самоопредјељење, али се не могу изводити закључци са становишта међународног права. При томе, потребно је темељитије оцијенити ставове предсједника Вилсона, који је у име Сједињених Америчких Држава прокламовао принцип права народа на самоопредјељење, у односу на примјену тога принципа на Црну Гору.

У вријеме завршетка првог свјетског рата и стварања прве југословенске државе владајући је био принцип националности, уједињавања националних скупина и права на националну државу. Према томе, разматрање „нестанка” црногорске државе у вријеме првог свјетског рата мора се сагледати у свјетлу примјене принципа националности. Са становишта принципа националности и „нестанка” црногорске државе битно је опредјељење, са становишта историјског и научног, да ли је у то вријеме постојала црногорска нација. Од тога опредјељења зависи и одговор на питање легалности, са становишта међународног права и опште, „нестанка” црногорске државе.

Из напријед изложеног произлази да ако у вријеме уједињавања и стварања југословенске државе није постојала црногорска нација, примјеном принципа националности може се говорити о уједињењу српског народа у једну националну државу. Ако се, пак, полази од става да су се у оквиру двије српске државе историјски образовале двије нације, на једној народносној (српској) основи — србијанска и црногорска, што је владајуће становиште данас, закључак мора бити да је са становишта међународног права било обавезно да нова југословенска држава носи назив Краљевина Срба, Црногораца, Хрвата и Словенаца.

Ж. Перић као и Вилсон правну заснованост уједињења у нову државу Краљевине Црне Горе и Краљевине Србије доводи у везу с правном ваљаношћу акта Подгоричке скупштине. Гавро Перaziћ признаје „да Црна Гора стварно у нову заједничку државу није ушла преко Србије, јер се ефективно није ни остварила одлука Подгоричке скупштине у свом првом делу диспозитива, па је, према томе, *та одлука правно непостојећа, али не из разлога противзаконитости по међународном праву већ због неефективности, немогућности да се она оствари*”.⁹⁴

Намјесто објашњења скоро необјашњиве конструкције са становишта међународног права, како је напријед наведена, Перaziћ закључује „да је и друга страна, тј. Србија, требало да се

изјасни, „јер сама једнострана одлука Црне Горе не ствара још нову правну ситуацију без одговора друге стране”.⁹⁵ Констатовано је да таква званична изјава Србије до 1. децембра 1918. није забиљежена.

Перацић иде даље и износи претпоставку: „ако би се прихватила чињеница да је ту одлуку донела нека овлашћена делегација Црне Горе после 1. децембра, онда би могло да се констатује да је Црна Гора накнадно приступила СХС а не Србији, јер онда није било више Србије као самосталне државе”.

Ако је то тако, са становишта дипломатског права поставља се питање како је Краљевина Србија 15/28. децембра 1918. могла прекинути дипломатске односе са Краљевином Црном Гором. Поставља се, такође, и питање како је одлука о прекиду дипломатских односа могла бити донијета 15. децембра 1918, прије доласка делегације Црне Горе у Београд.

Са становишта међународног права не може се прихватити став да је при стварању југословенске државе „подједнако” нестала држава Краљевине Србије као и држава краљевине Црне Горе. Историјски и политички основано је доказивати оправданост уједињења јужнословенских народа, интеграцију црногорске државе у нову југословенску државу, што је важније од правних закључака, али се не може доказивати легалност на основу међународног права, још мање само са становишта међународног ратног права.

У вези са књигом Гавра Перацића „Нестанак црногорске државе у првом светском рату” нека чисто међународноправна питања захтијевају одређеније расправе:

1) Полазна теза: „губитак суверенитета — нестанак битног елемента државе”, у вези са капитулацијом оружаних снага Црне Горе 1916. године, „да држава не може да егзистира као независан и равноправан фактор у међународној заједници”.⁹⁶

На другој страни: „Уговорна способност владе у избеглиштву не умањује се правно из чињенице што је она на територији друге државе”.⁹⁷

Постојање оружаних снага „један од најзначајнијих елемената државне управе” у вези са чињеницом да се са српском војском „самоиницијативно повукло око 2.000 добровољаца”,⁹⁸ и „образовања црногорских јединица” у Гаети, у Италији 30. априла 1919.⁹⁹ На којим одредбама међународног права се заснива став да је међународноправни статус србијанске војске изван

⁹⁶ Гавро Перацић, Исто, стр. 11.

⁹⁷ Исто, стр. 138.

⁹⁸ Исто, стр. 1939—130.

⁹⁹ Исто, стр. 147.

суверене територије Краљевине Србије био другачији од статусу црногорске војске у иностранству.

Када и на основу чега је „избегличка влада Црне Горе изгубила карактер избегличке савезничке владе” из чега се изводи закључак да је и црногорска војска у иностранству изгубила савезнички статус као „и наредбодавац ове војске”.¹⁰⁰

2) Став „да црногорској дипломатији нису уопште биле јасне правне карактеристике” појма „обустава непријатељства”, „примирје”, „мир” и сл.¹⁰¹

3) „Прекорачење пуномоћја у контактима зараћених команди”, „као доказ више да Црној Гори као ратном савезнику недостаје квалитет верности својој савезници Србији, па и свим савезницима”.¹⁰²

Да ли су искази аустроугарског преговарача мајора Хубке довољни за закључак „да се црногорски опуномоћени преговарач није држао строго пуномоћја, односно неовлашћено прекорачио свој мандат”?¹⁰³

Напријед наведено у вези са ставом: „Овакав споразум по међународном праву, који је, како смо видели, војна капитулација без обзира како су га уговорне стране насловиле, овлашћен је да потпише било који командант у односу на трупе којима командује и место над којим има војничку власт у ратном стању”.¹⁰⁴

4) Став да су „краљеве наредбе с туђе државне територије /Бриндизи/ да се даје енергичан отпор непријатељу . . . без значаја за међународно право, али не наравно и за национално право, јер је краљ по уставу био врховни заповедник све оружане силе (чл. 5. Устава Црне Горе) . . .”

Правна импликација краљеве наредбе кад је Црна Гора била највећим дијелом већ окупирана „у чињеници што би отпор на окупираној територији био правно нелогичан. . . пошто је војска била формалноправно распуштена, припадници тог отпора не би уживали заштиту међународног права”, да је — једино „општи устанак народа /levé en masse/ на још неокупираној територији пред најездом непријатељске војске био озакоњен, под условом да такви борци носе отворено оружје и да се у својим акцијама придржавају закона и обичаја рата”.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Исто.

¹⁰¹ Исто, стр. 23.

¹⁰² Исто, стр. 44.

¹⁰³ Исто, стр. 51.

¹⁰⁴ Исто, стр. 75.

¹⁰⁵ Исто, стр. 72.

5) Начелни став „одредбе о полагању оружја врста сепаратног међународног споразума” Краљевине Црне Горе са Аустро-Угарском као непријатељском силом, у вези са условом да се „без знања и одобрења друге савезничке стране” не може потписати споразум о полагању оружја.¹⁰⁶

6) Став да је „крња влада”, дио краљевске црногорске владе који је остао у земљи, „носила све атрибуте квислиншке владе како се то у модерном праву назива, под строгим протекторатом окупатора који јој је делегирао и обим и садржај ингеренција”,¹⁰⁷ да се може квалификовати „као једна врста колаборационистичке владе ако је као таква постојала и деловала, јер делујући под окупацијом она служи том режиму који је правно непријатељски режиму коме је припадала пре отпочињања непријатељстава”.¹⁰⁸

На другој страни, Перацић констатује да „ову владу није успоставио окупатор, нити је она конституисана неким пучистичким актом или пак државним ударом”, да је „овај део владе добио део посла како се то иначе практикује у раздеоци службених послова у једној влади”, „у овом случају да доврши дело које је влада започела, тј. склапање споразума за окончање рата, док је други део напустио земљу да би даље порадио са савезницима за одржање владе и ратносавезничког статуса”.¹⁰⁹ Коначно, окупационе власти су после 37 дана формално 16/28. фебруара 1916. распустили ту владу.¹¹⁰

7) Став да влада у земљи „у таквим околностима није могла, као уосталом ни окупатор, да сили службенике, судије и јавне функционере и институције власти које су затекли у Црној Гори, да наставе послове које су обављали пре рата”, да је „то међународним правом забрањено”, да „таквој влади државни апарат и народ не дугују послушност”.¹¹¹

Питање вршења јавних функција

8) Став да „право ове владе за преговоре и склапање међународних уговора не може бити признато”, у вези с тим прихватање изузетака /уговор о спречавању неких заразних болести и сл./ и правна квалификација да то „не би био уговор с окупатором већ интереси вишег ранга”.¹¹²

¹⁰⁶ Исто, стр. 81, 98.

¹⁰⁷ Исто, стр. 125.

¹⁰⁸ Исто, стр. 129.

¹⁰⁹ Исто, стр. 120.

¹¹⁰ Исто, стр. 130.

¹¹¹ Исто, стр. 126.

¹¹² Исто, стр. 126—127.

9) Поред свих наведених ставова мишљење да „то што је влада у избјеглиштву дезавуисала акт којег је влада у земљи већ закључила, за међународно право нема никаквог значаја”: „да је случајно дошло до закључења уговора о миру могло би се, са становишта међународног права, поставити питање одговорности и аустроугарске владе зато што је закључила баш један такав уговор с неовлашћеним личностима а које се односи на правну судбину побеђене земље која и *de iure* и даље остаје у статусу зараћене стране с другом страном потписницом, иначе победиоцем у конкретном рату”.¹¹³

Институт ратификације међународних уговора, уставни статус краља Николе I и избјегличке владе.

10) Став науке међународног права „да је, ако се формира или реформира влада у избјеглиштву, неопходно ново признање” у вези са чланом 104. Устава Краљевине Црне Горе да Краљ Господар „поставља и разрешава министре” и „једнога од њих за Предсједника Министарског Савјета”.¹¹⁴

11) Став да „утврђивање истинитости тих чињеница било би драгоцено за историчаре, док се за међународно право не може прихватити метод испитивања политичких мотива већ очитованих радњи које су релевантне за правно тумачење”.¹¹⁵

Др Милан Булајић

¹¹³ Исто, стр. 123.

¹¹⁴ Исто, стр. 133—144.

¹¹⁵ Исто, стр. 101.